

ÇEVİRİ

HUKUKU FELSEFİ OLARAK DÜŞÜNMEK

Bjarne Melkevik*

Çev.: Araş. Gör. Barkın Asal**

Biz, felsefe ve hukuk ilişkisi üzerine olan bu metni, daha önceden "Hukuk Kavramı ve Güncel Felsefi Düşün"¹ adlı makalemizde verilen cevabın ışığında kaleme alıyoruz. Bu makalede, biz, hukuk felsefecilerinin ne yaptıkları üzerinde durmuştuk; şimdi ise, ne yapılması gerektiğini içeren bakış açımızı sunmak istiyoruz. Hukuku felsefi olarak düşünmenin anlamı nedir?

Cevabımız, hukuk felsefesi hakkındaki bize özgü anlayışı, bu anlayışın amaçlarını ve parametrelerini açık bir şekilde özetleyecektir. Yukarıda bahsi geçen deneme ile bu makalede ifade edilecek anlayışın bir madalyonun iki yüzü gibi birbirlerini tamamladığını söyleyebiliriz:

Birincisi betimleyicidir; diğeri ise kural koyucu.

Biz, hukuk felsefesi konusunda temel olarak değerlendirdiğimiz üç soruyu inceleyeceğiz. Neden hukuk üzerine felsefi bir düşün? Hukuk felsefesi, hukuki alana ne getirebilir? Hukuk üzerine diğer düşünce disiplinlerine göre, hukuk felsefesinin yeri neresidir? Kuşku yok ki, kendimizi bu problematiğin başat çizgileriyle sınırlamaya zorunluyuz.

Neden Hukuk Üzerine Felsefi Bir Düşün?

Neden hukuku katı ilkeler üzerine iyice yerleştirmeye ya da yargı topluluğunun kullandığı bazı kavramların kullanılmasını; olguları nasıl rasyonelleştirdiğini ve uslandırdığını analiz etmeye izin veren hukuk genel kuramını geliştirmeye daha çok çalışmıyoruz?

Cevabımızı şu şekilde biçimlendiriyoruz: Hukuk felsefesi, çok basit bir biçimde, bizim düşünmemize olanak verir. Yargı mercilerinin toplum tartışmalarına sıkça müdahale etmeye ve etik sorunları çözmeye davet edildiği, devamlı

* Laval Üniversitesi'nde Hukuk Felsefesi Profesörü. Bu makale, "Penser philosophiquement le droit", Philosophie et Droit, ed. Georges Saad, Beyrouth, Editions Al-Najoie, pp.101-112'de yer almakta olup, yazarın vermiş olduğu izin ile Türkçe'ye çevrilmiştir.

** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Ana Bilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi.

¹ Bjarne Melkevik, "Le concept du droit et la réflexion philosophique", Cahiers Diké, 1993-1994, série 1, pp.1-5.

surette ilerleme halinde olan bir dünyada, hukuk felsefesinin, aydınlatılmış kanıtlamaların ve önemli argümanların düşünüyü aracılığıyla hukuk tasarımların lehine kefil olmak dışında başka bir seçeneği yoktur. Açıkça, hukuk felsefesi ne cevaplar ne de reçeteler verir, ama hukuki yapılanma konusunda gerçekleştirilmemiz gereken düşünüyü, bunu kendi tekeline almadan, katılır.

İki nokta açıklığa kavuşturulmalı: En başta, hukuk felsefesini, hukuku aydınlığa kavuşturmaya muktedir bir bilgelik veya bilgiler vektörü gibi tahayyül etmemeliyiz. İkincisi ise, hukuk felsefesi sadece bir düşündür; öyle ki aleniyeti, bunun doğal sonucudur.

Yargı dünyasında hukuk felsefesinin (bugün yavaş yavaş dağılmakta olan) popüler olmama durumu, hukuk felsefesinin hukuka kendini dayattığı ve hatta hukukun yerine geçtiği dogmatik bir geçmişten kaynaklanır. Grotius, Leibniz, Wolff, Burlamaqui, Kant ve Hegel doktrininin damgasını taşıyan, genel olarak hukuki Modernlik olarak isimlendirilen XV. ile XIX. yüzyıllar arasındaki dönemde, hukuk felsefesi, yargı uygulamasını çok da dert edinmeden, paradigmatik, aksiyomatik ve rasyonel bir model altında hukuk kavramını kapsamaya çabalamıştır. “Doğru” hukukun felsefi olduğunu veya olmadığını iddia etmiştir. “Rasyonel olana” müracaatı öven felsefi bir hukuk sistemine göre hukuku düzenlemeyi tekrar tekrar denemiştir. Öyle ki, [sonuçta] hukuk kavramı, sadece, bu farklı düşünce modellerinin oluşturduğu felsefi sistemlerin bir parçasına indirgenmişti. Böylece, hukuk sorunu, kelimenin dar anlamıyla hukuki amaçla hiçbir ilişkisi olmayan felsefi mülahazalara bağlı hale gelmişti.

Modern hukuk felsefesinin mirasını toptan inkar etmeyi istemekten uzak durarak, hatta biraz önce atıfta bulunulmuş hukuk felsefecileri tarafından zaten inşa edilmiş hukuki modernliğin ışığında, bize özgü düşünceleri incelemekten övünç duyacağız. İster Grotius’tan, ister Hegel’den veya bize daha yakın olan Dworkin’den bahsedilsin, söz konusu olan yalnızca, hukuk felsefecilerini ancak, yerinde olup olmadığını değerlendirebildiğimiz argümanları ve ileri sürülen sebepleri dikkate alarak okuyabileceğimizi anlamaktır.

Bu düşüncelerin eserlerini, geliştirilen felsefi sisteme ve hukukun bunda işgal ettiği, ister ahlaka giriş niteliğindeki, ister temel teşkil eden konuma hayran olmak için değil, daha çok evrim geçiren hukuki modernliğin ışığında değer biçmek için okumalıyız. Eğer modern hukuk felsefesi, Kant’ın savladığı gibi, insanın heteronominin (otorite argümanlarının) hükümlerinden özerkliğe (kişi tarafından görülen usa yatkınlığın argümanlarına) doğru sıyrılmasını temsil ediyorsa; felsefi sistemlerin ortaya çıkardığı bütünleştirmeye karşı, bu özerkliğin zaten başkaldırması gerekir. Özerklik, bu takdirde, ancak hiçbir güvenlik şeridi barındırmayan bir kamusal alan içinde değerlendirmeye tabi tutulan argümanlar ve sebeplerin yaratılmasıyla mı somutlaşır? Bu, bize doğru geliyor.

Hukuk felsefesinin, genel felsefe gibi, “cevaplar” vermeyeceğini; hiçbir bakımdan hukukun “ana bilimi” olmayacağını veya bununla birlikte felsefi sistemlerin bu disipline elle dokunulur bir şey getirmeyeceğini anlama durumu, bugünün hukuk felsefesinin ve felsefenin ne olması gerektiğini kendi kendimize sormaya bizi iter. Bize göre, bir kez daha [tekrar edelim ki], hukuk felsefesi, sadece argümantatif bir etkinlik olabilir ve buna, o halde, ancak iyi argümanlar ve sebepler yaratılması süreci eşlik edebilir.

Şimdi “Düşün olma”ya ve bunun doğal sonucu olarak tahayyül ettiğimiz hukukun aleniyetine göre felsefenin işlevini betimleyerek bu iddialarımızı daha da güçlendirebiliriz.

Felsefe, inançlarımızı, değerlerimizi, topluma, politikaya ve hukuka ilişkin öğretimizi eleştirel bir tartışmaya açma konusunda bize yardım etmelidir. Konusu hukuk felsefesi olan eserlerde her şeyiyle hazır cevaplar değil, daha çok içinde yaşadığımız toplumun ve kendimiz hakkındaki bilgi süreci için zorunlu araçları aramalıyız. Aristoteles veya Platon, ama aynı zamanda, tamamıyla başka bir döneme ait Kant, Fichte ve Hegel veya bunlarla birlikte en son olarak Dworkin, Rawls ve Habermas, bize göre, Doğrunun incelenmesinin konusunu meydana getiremezler; bunlar, hukuk, toplum, etik konularında düşüncelerimizi karşılaştırdığımız muhataplardır. Eğer Kant hala bizi ilgilendiriyorsa; bu, sisteminin güzelliği veya keskin kavramlaştırması için değil, ama kuramının diyalog sayesinde bize kendimize özgü argümanları, onunkiyile ölçme imkanı vermesindedir. Bize özgü argümanlara ikna olunmasına, argümanların değişmesine ve derinleşmesine veya salık verdiğimiz gibi, sosyal ve tarihsel deneyimimize dayanarak bu argümanların Kant'ın ulaşamadığı daha uzak yerlere gitmek için kullanılmasına açıkça kendimizi bırakırız. Tabii ki, Kant burada sadece bir örnektir; bunlara, hukuki düşünceye eşlik eden bütün felsefecileri, hatta başka kültürel bağlamdan gelen batılı olmayan düşünürleri² de ilave edebiliriz. Bununla beraber felsefenin hukuktaki işlevini tanıtlaması gerekenin argümantatif süreç olduğu [gerçeği] yerinde kalır.

Felsefenin, bu şekilde, farklı düşünce biçimleriyle içli dışlı olmamıza olanak verdiğini vurguluyalım: Felsefe, farklı insanların birey ve toplum, hukuk ve ahlak, *polis* ve *logos* arasındaki ilişkiyi nasıl tasarladığını gözlemleyebilmemize, veya ek olarak bazı insanların bazı argümanları başkalarına göre neden ikna edici olarak tahayyül edebildiklerini anlamamızı sağlar. Felsefe, karşılaşılan farklı konumlanmaların argümantasyonu aracılığıyla bir sarahate ulaşmamıza da imkan verir; ama daha önemlisi kendi önyargılarımızın bilincinde olma şansını bize tanımasıdır. Bize özgü argümanlar nasıl oluşur? Kullandığımız parametreler nelerdir? Yargılarımız önyargularla şartlanmış mıdır, yoksa tekel halindeki inançlarımızdan sapar mı? Argümantasyonumuzun ufkunu belirlemesi gereken rasyonelliği ve aynı zamanda hümanizmi en iyi duruma getirmeyi amaçlayarak, felsefi düşün, argümantatif bir bakış açısıyla, bize özgü argümanlar konusunda, bizi büyük bir düşünce doğru taşımaya ve bu argümanları rasyonel ve eleştirel bir sınavın hükümlerine altına yerleştirmelidir. Bu şekilde, felsefe, bizi [üzerinde] daha çok düşünülmüş bireysel bir görüşü ve iradeyi kafamızda yaratmaya doğru bizi iten kendimize ilişkin daha büyük bir kavrayışa doğru götürür. Kendine ilişkin bu kavrayış, göreceğimiz gibi, kamusal alanda irade ve ortak bir görüş oluşturmanın zaten doğal bir sonucudur.

“Bilinç felsefesinin” hala öğretmeye devam ettiği gibi (Kant, Fichte ve Hegel), günümüzde, görüş ve irade oluşturma sürecini saf bireysel bir eylem olarak tahayyül etmek zordur. Tam argümantatif bir bakış açısından hukuk felsefesi daha çok, sözceleme, iletişim, mübadele, tartışma vs... dokusu gibi görülen toplumun kamusal müzakerecilerinden biri olarak tahayyül edilmelidir. Hukuk felsefesi, imtiyazdan yaralanmaksızın, bu kamusal alanda argümanlarını sınamadan geçirmelidir. Her argümana bağlı “ağırlık” ve “değer” herkes tarafından zaten burada takdir edilmeli ve tartışılmalıdır.

² V. “Un regard sur la culture juridique chinoise: L'école des légistes, le confucianisme et la philosophie du droit” ve “Acculturation juridique: La philosophie du droit et le droit des américains” Horizons de la philosophie du droit içindeki denemelerimiz, publications Université Laval.

Bireysel görüş ve irade oluşturmamın ötesinde, hukuk felsefesi, bilimlerle rekabet halinde, ortak görüş ve irade oluşturmaya yardım etmelidir. Ben'in bir Biz'e ihtiyaç duyduğu ve Biz'in "Ben" olmadan yaratılamayacağı ölçüde, bu, eleştirel tartışmalarda kendini somutlaştırmalıdır. Öyle ki, bir kişinin düşündüğü ve kendi için istediği, herkes tarafından eleştirel bir biçimde değerlendirilmelidir. Seçimlerimize rehberlik etmesi gereken ortak mülahazalarımızdır. Hukuk felsefesi, bu sürece (imtiyazsız bir biçimde) sadece eşlik etmelidir.

Burada kendini gösteren hukuk felsefesi kavramı, bizim, felsefenin, başka "bilimlerin" üzerine yerleştiren "ana bilim" imajını kenara bıraktığımız anda, ancak argümantatif olabilecek modern işlevini ortaya koyar. Felsefe, basitçe, kamusal alanda değerlendirilmesi amacıyla argüman ve sebep oluşturmaya katılır.

Hukuk Felsefesi Hukuka Ne Getirir?

Listeden ders seçeneklerine göz atan, hukuk bilimlerinde yaratıcı bir üniversite öğrencisini hayal edelim. Listede hukuk felsefesi dersini çoğu zaman görecektir. Hiçbir zorlamanın kendisine dayatılmadığını farzedelim; kendi kendisine rasyonel bir şekilde sorması gereken soru, şu şekilde özetlenebilir: Hukuk felsefesi hukuka ne getirir? Bununla ilgilenmek için sebepler mevcut mudur?

Yukarıda söylediklerimize koşut olarak, bu disiplinin varoluş nedenini, zamanımızın icaplarını üstlenen hukuk felsefesinin üç amacından yola çıkarak tanımlamak istiyoruz. Bunlar: pozitivizmden düşünsel uzaklaşma; hukuki rasyonalite hakkındaki düşünce dair güvence ve en son olarak hukuk tasarımlarının içinde yer alan hukuk aktörlerinin özerkliği.

Bu taktirde, hukuk felsefesi ile ilgilenmemizin birinci gerekçesi negatif bir biçimde tanımlanmıştır: öyle ki, hukuk felsefesi, hukuki pozitivizmi göreceli hale getirmeye ve bizi bundan uzaklaştırmaya hizmet eder. Bilimsel emelleri içinde değişik bağlamlar alan hukuki pozitivizm, bugün hukukta egemen ideoloji olarak kendini sağlam bir şekilde sunmaktadır. Farklı fakültelerdeki hukuk eğitimi, ders kitaplarının üretimi, hukuki doktrin, mahkeme kararlarının oluşturulması alanlarından hangisinde olursa olsun, değişik pozitivizmlerden ileri gelen bilimsellik paradigması; daha açıkça, hukuka bir "nesne" muamelesi yapılarak, hukukun ortaya konması ve düşünülmesi görüşü egemendir. Hukuki pozitivizm, hukukun tek yanlı bir biçimde ampirik cümlelere dayandığını dile getirir. Varoluş biçimi olarak yazıya dökülemeyen hiçbir şey "hukuk" düzleminde düşünülemez. Hukuki pozitivizm, sadece "doğru" bir hukuk bilimini hayata geçirmek için bir hukuk felsefesi haline gelmiştir.

Hukuki pozitivizmi bu şekilde belirleyen indirgemecilik; bununla birlikte temel bir noktanın gizlenmesine sebep olur: karşılıklı bir biçimde sahip olmamız gereken haklar konusunu içeren hukuk sorunsalı. Hukuk normatiftir, çünkü hak sorunu, bir "olması gereken" biçimi almıştır ki; bu, bizlerden karşılıklı olarak üstlenilen hak ihdas ediciler ve hakkı kullananlar yaratır. Oysa, bahane olmaksızın, bütün "olması gereken" sorunu, geçerli olduğu tahayyül edilebilecek norm seçimlerinde kılavuzluk etmesi gereken sebep ve argümanlar, hiçbir zaman herhangi bir "bilim" tarafından düzenlenemez veya "nesne" olarak tanımlanamaz. Ama bunlar, uyulması gereken normları seçmeyi hedefleyen söylemler karşısındaki mümkün olan farklı duruşlar hakkındaki tartışmalar olarak, kamu alanına aittirler.

Zaten, normatif sorunlar, felsefe alanına aittir; [tabii] normatif sorunların rasyonel derinleştirilmesi sahip çıktığı ölçüde... Felsefe, gerçekleşmesini görmek istediğimiz hukuk biçimini içeren düşünümüzde bizi daha ileri götürebilir.

Söze geri dönmek için, hukuk felsefesinin, hukuk tasarımının “enju”lerini hukuk aktörlerinin açıklıkla anlayabilmesine izin vermesi için, normatif önermeleri bir değerlendirme sürecinden geçirdiğini zikrederim. Normatif önermelerden yayılan varsayımları ortaya koymak için bize eşlik eder. Açıkça, bahis konusu önermelerin gerisinde “saklanan” önyargıları dikkate almaya bizi davet eder: Önerme, otonom bir varlık olarak insan düşüncemize saygı gösteriyor mu, yoksa insan sorununu determinist bir çıkmazdan mı başlatıyor? Özneler arası ilişki türünü idare etmesi gereken adalet gerekliliğine saygı gösteriyor mu? Bu türden birçok soru, hukuk felsefesi sayesinde çözülebilir.

Söylemiş olduğumuz şey, bizi ikinci bir defa, hukuk felsefesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi gereken hukuki rasyonellik düşünüyü ve rasyonellik sorunu üzerine eğilmeye götürür.

Duruşumuz, teorik rasyonellik üzerinde pratik rasyonelliğin, özellikle de “iletişimsel” rasyonelliğin önceliği düşüncesiyle özetlenebilir. Kavramların anlamlarını vurgulayarak düşüncemizi belirginleştiririm. Bilimsel veya “teorik rasyonellik”i, “objektif” hukukun rasyonel ve tutarlı sunumu olarak niteleyebiliriz. Bundan ötürü, teorik rasyonellik, her araştırmacının “objektif olarak” rasyonel ve tutarlı olandan gerçekleştirdiği teorik anlayışa bağlanmıştır.

Bunlar, oluşumu hukuktaki teorik rasyonelliğin iki büyük ailesinden kaynaklanan, ya aksiyomatik, ya da nomotik olan temel söylemlere hala atıfta bulunurlar.

Birinci söylem (aksiyomatik), bütün rasyonel insanlar için veya kendinde doğru olarak düşününebilecek “hakikatlere” dayanır. Hukukta rasyonel ve tutarlı olma, *a priori* ve temel ilkeler olarak düşünülen ilke, kural vs.ye başvurmayı var sayar. Bir pratik eylem, ancak “hukuk”un rasyonel karakterini meydana getirmeye hizmet eden temel ilkelere saygı gösterirse, rasyonel olarak değerlendirilir.

Başlangıçta “doğru” olarak düşünülen ilkeler, kurallar vs.nin açılımı dışında bir şey olmayan temel prosedür, saf bilimlerle yapılan doğrudan bir kıyaslamayla, en önemli şey haline gelir.

İkinci söylem (nomotik), bir söylemin temel ölçütü olarak, deneyime dayanır. Kuramın amacının hukuk gerçekliğini öngörmesi veya bunun “deneyim” paradigması içinde temsil edildiği şekliyle dikkate alması olduğunu iddia eder. Uygun bir yaklaşım, teorik terimlerle bunu tanımlamaya elverişli bir araştırma gibi, bu paradigma hakkındaki derinlemesine bir çalışmanın üzerine kurulmalıdır.

Tabii, teorik rasyonelliğin bu iki kolu, günümüz hukuki pozitivizminin iki büyük kuramına, başka bir ifadeyle “öğretisel” pozitivizm ve sosyo-pozitivizme, uygun düşmektedir. Ama bunlar bizi rasyonellik anlayışının sınırları ve zorlamaları düzlemine yerleştirmektedir. Çünkü, hukukun bu biçimine dayanan düşün, “doğru” “monolojizmi” içine kendini hapsetmiş bir temel hukuk söyleminin dışına çıkmamaktadır.

Hukuk felsefesinin üçüncü bir katkısı, otonomi kavramı ve gerekliliği ile ilintilidir. Daha önce hukuki modernlik sorununu şöyle bir incelemiştik; şimdi ise, kişinin kendisiyle ilgili hukuki kurumların ve hakların aynı zamanda hem ihdas edicisi ve hem de kullanıcısı olmasına izin veren karşılıklı sürecin içinde güdümlü olarak görülebilmesini özellikle belirterek bu [konuyu] derinleştirebili-

riz. Söz konusu olan, aynı zamanda hak ihdas edebilen ve hakkı kullanabilen bireylerin otonomisi bakış açısından hukuku tahayyül etmektir.

Gerçekte, hukuk felsefesi, otonomi gerekliliğinin sürekli mevcut olduğuna bakarak otonomi anlayışına refakat edebilir. Hukuk pratiğine yakın veya uzak herhangi bir yaklaşım, otorite argümanlarının ağırlığından kaçınılmaz olarak etkilenir. Kanunun şunu vazettiğini, yargının şöyle bir karar aldığını, doktrinin bunu böyle hallettiğini, örf-adedin şu hususu yerleştirdiğini iddia eden retorik figürler, otorite argümanlarına gözü kapalı bir şekilde itaat ve feragat içinde hukuki tasarıma girişme tehlikesi içine zaten kendini atmaktadır. Bu şekildeki bir hukuk tasarımı, bireyin itaat etmek ve katlanmak dışında bir şansının olmadığı tam bir heteronomi ile nitelendirilir. Zamanımızı dertlere salan birçok kötülük, böyle bir heteronomiden ve ona hizmet etme isteğimizden doğmuyor mu?

Hukuk felsefesinin için tasarladığımız en önemli amaçlardan biri, otonominin gerekliliği ve otonomi kavramının bugün oynaması gereken rolü açık bir şekilde incelemesidir. (Hukukla alakalı olarak norm seçim süreci konusunda) en başta bireysel, daha sonra siyasal otonomi ile ilgili olanları [incelemek]... Hukuk bilimi, öğretisel veya hala “dogmatik” bir tarza yazıldığı için, hukuk felsefesi hukuki modernliğin vaadini üstlenir. [Bunu], hukuki tasarımı, gereklilik vasıtasıyla ki, bu gerekliliğe göre bireyler karşılıklı olarak hak ihdas eden ve hakkı kullanan olarak algılanır, değerlendirmek suretiyle [yapar]. Günümüz hukuk düşüncesini biraz olsun bilen bütün kişiler, kendi bilgileri ve uzaklaşma yeteleri ile orantılı olarak, genişliği sonsuz olan bir hukuk felsefesi programının söz konusu olduğunu anlayabilirler.

Bununla beraber, hukuk felsefesi kendini başka disiplinlerden tartışmasız bir şekilde farklılaştıran belirli özelliklere sahiptir. En başta, norm ve olgu arasındaki uzaklık. Biraz önce andığımız bütün disiplinleri niteleyen şey, bağlı olduğu olguların gözlemlenmesidir. [Bu yüzden] normatif düzenin sorunlarının da olgular tarafından belirlendiğini tahayyül ederler; bu durum, ilgili disiplinler tarafından üretilmiş sebepler ve argümanların, basit olgusal argümanlara indirgenmesi tehlikesini içerir. Aynı zamanda itiraf edilmemiş kültürel bir determinizm tehlikesini... Bu disiplinlerin, hukuki tasarım için zorunlu olduğu ortaya çıkabilirse, bu tasarımı herhangi bir “olgusalığa” indirgemeleri ne var ki tehlikeli ve abes olacaktır. Buna karşılık hukuk felsefesi, olgudan norma geçişin meşru olmadığını ifade ederek, hukuk tasarımı otonomisini müdafaa etmelidir. İnsanın yaptığı bir şeydir; yapmamız gereken bir başka şey.

Bugün hala olgudan norma geçişin meşruiyetsizliğini vurgulamak önemsiz gibi görünebilir, ama öğretisel üretimler veya hukuk kuramları hakkında yapılacak bir inceleme bizi tersine ikna etmek için buradadır.

Yine, “hukuku” açık bir biçimde bir “varlık” modeline göre konu edinen hukuki pozitivizmin güncel hegemonyası, bize bunu kanıtlamak için buradadır.

“Disiplinler-arasıcılık”, “disiplinler-ötesicilik”, veya “çok-disiplinlilik” gibi terimlerin, en çok hukuk sorunlarının olgusal bir biçimde çözümlenebildiğini iddia etmeye nasıl hizmet ettiğini de vurguluyalım.

Üstelik bir başka farklılık, verili olmayan bir evrensellik aracılığıyla düşünme gerekliliği, hukuk felsefesini nitelendirir. Oysa, zikredilen disiplinler, metot veya çalışma konusunun bakış açısıyla, özgül konunun üzerine eğilirler. Zaten, araştırma nesnesi, seçilmiş özgül “olgusalılık” açısından düşünül[duğü için], zorunlu olarak “bilimsel”dir. Argümantatif planda, bu disiplinler sadece

araştırma amaçları doğrultusunda sebepler ve argümanlar ileri sürdüklerinden değil, ama bunları aynı zamanda özgül ideolojilerine aktardıklarından tehlike çok yüksektir. Bunun istenmeyen sonucu olan, hukuki yargının da aynı özgül ideoloji içinde güdülenmesiyle beraber...

Buna karşılık, hukuk felsefesi, evrensellik gerekliliğini seçimlerinin eksenine haline getirerek; ekonomik, siyasal, dini, kültürel vs. düzenin özgüllüklerini aşmak amacıyla çalışmalıdır. Hukuki tasarımın iştirakçilerini, başka bir ifadeyle bütün bireyleri, kültürel bakımdan makbul sayılan normların ötesinde, evrensel norm olarak oybirliğiyle tanınabilecek şey ışığında geçerlilik sorununu tasarlamaya zorlamalıdır. Bu halde, hukuk felsefesi, kendine özgü evrensellik anlayışına dayanmamalıdır, çünkü böyle hiçbir anlayışa sahip değildir; ama özgücülüğe karşıt olarak evrensellik perspektifini müdafaa etmeli ve daima zamana olarak bu aynı evrensellik gerekliliğinin somutlaşmasını görmek amacıyla, sebep ve argümanlarıyla yer almalıdır.

Ne olursa olsun, hukuk felsefesi, hukuk üzerine başka düşün biçimlerinden gelen katkıların soyutlamasını artık yapamaz. Hukuk felsefesi, bizim daha ilerisini görmemizi sağlayan veya gölgede kalan alanları aydınlatan bir fildişi kulesi değildir artık. Kendisi de hukuki tasarımın bir aktörüdür; hukuki tasarımı destekleyen sebep ve argümanların gerçek kapsamını tasarımı ve aynı zamanda gerçekliğin nabzını tutabilmelidir.

Modernliğin, hukuku uğraşlarının ilk sırasına koymuş olması olgusu bile, hukuk felsefesini ... siyasal, ahlaksal (etik), kültürel, dinsel vs. çatışmanın ortasına iteklemiştir. Hukuk felsefesi bugün artık "gerçeklik"ın nabzını almadan, kendi rolünü üstlenemez.

Sonuç

Söylemiş olduğumuz her şeyin daha fazla geliştirilmeye gerçekten ihtiyacı var. Bununla birlikte, hukuku felsefi olarak düşünmenin ne ifade ettiği üzerinde durmak daha faydalı.

En başta, hukukun, irade ve görüşlerin bireysel veya kolektif oluşma sürecinin mütemmim cüz'ü olduğu üzerinde durmalıyız. [Burada], hukuki modernlik mirasının mütemmim cüz'ü olan bir anlayış söz konusudur. Hukuk felsefesine herhangi bir aydınlatıcı rol içine hapsedmek yerine; onu, "Refakatçi"nin oynadığı mütevazı rol içinde somutlaştırmayı tercih ettik. Hukuk felsefesi, hukuki tasarım içinde değerlendirilecek olan neden ve argümanlar konusunda bütün insanların ulaşabilecekleri düşünelere eşlik eder. Ayrıca, geçerli olarak saygı gösterilebilecek normların seçimi sürecinde kişilere refakat eder.

İkinci olarak, hukuk felsefesi, hukuki modernliğin de vermiş olduğu vadedi benimsemiştir: hukuk öznelere karşılıklı olarak hukuk ihdas edici ve kullanıcısı olarak algılanabilmelidir. Günümüz hukuki [algısı] neredeyse tam olarak kullanıcı perspektifi üzerinde inşa edilmişken, hukuk felsefesi, hukuk ihdas etme rolünü ve bu duruşun hukuki düşünce için ifade ettiği anlamı güvence altına alma sorumluluğunu üstlenmelidir. [Hukuk felsefesi], bunu, modernliğin gerekliliklerini iktidar savaşları içinde kaybetmeden; ama düşün ve hukuki tasarımı somutlandırış biçimimizi eksen olarak muhafaza ederek gerçekleştirmelidir.

Hukuk felsefesi, daima pozitif hukuka değil, ancak demokratik olarak gerçekleştirilecek bir hukuk idealine hizmet eder.

